

VANJA KOČEVAR

Kužna epidemija med letoma 1623 in 1627 na Kranjskem na podlagi stanovskega registraturnega protokola*

Uvod

Razprava obravnava kužno epidemijo, ki je med letoma 1623 in 1627 prizadela vojvodino Kranjsko. Proučevanju širjenja nalezljive bolezni je kot glavni vir služil registraturni protokol št. 14 kranjskih deželnih stanov.¹ Čeprav lapidarne zabeležke stanovske registrature o vsebini prispele in odposlane stanovske pošte ponujajo soliden pregled kronološkega poteka dogodkov, povezanih s kužno epidemijo, žal iz njih ne izvemo ničesar o njenih demografskih posledicah. Metodo raziskovanja zgodovine epidemij na podlagi stanovskih registraturnih protokolov v Arhivu Republike Slovenije, ki se je poslužuje ta študija, je razvil Boris Golec.²

Študija se opira tudi na druge vire, in sicer na škofijske protokole³ in koledarske

* Razprava je nastala v okviru raziskovalnih programov *Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti* (P6-0052) in *PODOBA - BESEDA - ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400-1800* (P6-0437) ter raziskovalnega projekta *Epidemije in zdravstvo v interakciji. Epidemije kot javnozdravstveni problem v slovenskem prostoru od epidemij kuge do 20. stoletja* (J6-3122), ki jih financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost iz državnega proračuna.

¹ ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14.

² Po kategorizaciji virov za proučevanje kužnih epidemij na Slovenskem glede na njihovo razpoložljivost, ki jo je predstavil Boris Golec, bi obravnavano »kugo« med letoma 1623 in 1627 sicer uvrstili v t. i. drugo obdobje, ko že razpolagamo tako z več sumarnimi navedbami števila umrlih kot z več posrednimi poročili, ki omogočajo primerjavo. Kljub temu si je pričujoča študija za cilj zastavila rekonstrukcijo kronološkega poteka epidemije. Komentar k virom in zlasti stanovskim registraturnim protokolom gl. Golec, *Kužne epidemije* (2001), str. 24–26, 30, 37, 40; isti, *Kužne epidemije* (2022), str. 42–43, 47, 57.

³ Izvirnik: NŠAL, ŠAL, Škofijski protokoli, fasc. 1, Protokol 2 (1612–1629). Kritično objavo s spremno študijo sta leta 1997 prispevala Metod Benedik (Predstavitev protokolov) in Angel Kralj (Transkripcija protokolov).

zapiske⁴ znamenitega ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove*,⁵ odredbo o javni morali⁶ in *Infekcijski red*,⁷ ki ju je leta 1625 objavil notranjeavstrijski guverner Janez Ulrik knez Eggenberg, kroniko mesta Krško,⁸ *Kranjsko kroniko* izpod peresa Ludvika Schönlebna⁹ ter arhivski priročnik *Carnioliae pragmatica*.¹⁰ Upošteval sem tudi dosedanje izsledke zgodovinopisja. Z obravnavano epidemijo so se ukvarjali Janez Vajkard Valvasor,¹¹ Anton Koblar,¹² Janez Vrhovec,¹³ Josip Gruden,¹⁴ Vladimir Travner¹⁵ in Boris Golec.¹⁶ Koristne splošne informacije o zgodovini nalezljivih bolezni ponuja tudi druga domača ter tuja strokovna literatura.¹⁷

⁴ Transkripcije iz žurnalov škofa Tomaža Hrena, ki jih je leta 1862 v reviji *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* objavil August Dimitz (Historische Notizen, str. 17–30, 87–90, 99–109), so bile v slovenskem zgodovinopisju sicer večkrat deležne kritik, gl. Zwitter, Vremenska in klimatska zgodovina, str. 309–313, vendar temeljito proučevanje škofovih koledarskih beležk o kužni epidemiji presega okvire te razprave.

⁵ Kritična objava latinskega izvirnika Societas Jesu, *Historia annua* in kritični prevod Marije Kiaute v slovenščino Societas Jesu, *Letopis*.

⁶ ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (1625, maj 12., Gradec). Tiskana izvoda odredbe gl. ARS, SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, šk. 7 (fasc. 10) in NŠAL, ŠAL, Škofje, fasc. 2, Hren/5. O tem gl. Žnidaršič Golec, Obsojamo vsakršno vedeževanje, str. 7, op. 18.

⁷ Infekcijski red je datiran v Gradcu 21. avgusta 1625. Tiskana različica vsebuje še Eggenbergov *Publications-Patent* s 26. avgusta 1625. Tiskan izvod gl. ARS, SI AS 1079, Zbirka normalij 1513–1951, šk. 28, Zdravstveni predpisi 1625–1886, št. 1. Infektionsordnung 1625. Dva poznejša prepisa: ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (21. avgust 1625); šk. 936, Landesfürstliche generalia, fol. 166r–195r. Kužni red je bil leta 1691 ponatisnjen v Ljubljani: *Infektions-Ordnung, anno M. DC. XXV.*, dva izvoda hrani NUK, R II 4910; GS II 4910/d1. Transkripcijo patenta je leta 1846 objavil Macher, *Handbuch*, Erster Band, str. 18–31, op. 1. O tem: Peinlich, *Geschichte*, I. Band, str. 240–243, 471–472, op. 2. O infekcijskih redih na področju habsburških dednih dežel gl. Travner, *Kuga*, str. 39–48; Glaser, *Kuga* v dobi Andreja Perlacha, str. 204, 209–210; Flamm, *Die ersten Infektions- oder Pest-Ordnungen*.

⁸ Gl. objavi [Dimitz], *Annalen der landesfürstlichen Stadt*; Koblar, Iz kronike krškega mesta.

⁹ Schönleben, *Jahrschriften*. Izvirnik hrani Avstrijska nacionalna biblioteka na Dunaju, gl. ÖNB, HAN, Cod. 15400, Schönleben, Chronik. Transkripcijo je prispeval Božo Otorepec (ZAL, LJU 346, Rokopisni elaborati 26, Schönleben–Dolničarjeva kronika). O tem gl. Mlinar, Zgodovinopisje kot izraz, str. 446–447 (op. 43); Deželak Trojar, Janez Ludvik Schönleben, str. 31–32, 99.

¹⁰ ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 937, Carnioliae pragmatica, Pars I. Za raziskovanje mlajših kužnih epidemij na podlagi *Carnioliae pragmaticae* je koristen pomožni *Lexicon*, ki vsebuje posebno geslo o epidemijah, gl. ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 939, *Lexicon*, [brez paginacije] Contagion.

¹¹ Valvasor, *Die Ehre*, XV, str. 591.

¹² Koblar, O človeški kugi, str. 43–44 in 51.

¹³ Vrhovec, *Geschichte der Pest*, str. 17–24 se z epidemijo v letih 1623–1627 sicer ni ukvarjal, podal pa je več koristnih podatkov o stanovskem gradivu na to temo.

¹⁴ Gruden, *Zgodovina*, str. 1074, 1079.

¹⁵ Travner, *Kuga*, str. 36, 41, 55–56, 102–103.

¹⁶ Golec, Kužne epidemije (2001); isti, Kužne epidemije (2022).

¹⁷ Gl. Smole, *Kuga* na Kranjskem; zbornik *Množične smrti na Slovenskem*, izredno številko revije *Kronika Iz zgodovine epidemij*, zlasti razpravo Kropelj Telban, Pripovedi o kugi; Bratož, *Kuga* in prestopki; ista, *Peste sul e oltre il confine*; ista, *Človek v primežu epidemije*; Žepič, *Kužni privilegiji*; isti, *Civilnopravni vidiki*; in razpravo Matjaža Grahornika v tej monografiji.

Predzgodovina

Nalezljivo bolezen, ki je med letoma 1623 in 1627 po več kot dvajsetletnem obdobju odsotnosti večjih kužnih epidemij ponovno pestila osrednjo slovensko zgodovinsko deželo,¹⁸ uporabljeni viri označujejo s termini *infection*, *böse seuch*, *pest*,¹⁹ *pestis*, *pestilentia*, *epidemia*, *pestis contagio*, *pestis lues*, *contagiosus morbus*,²⁰ *pestilenz*,²¹ *seuh der pestilenz*, *sterblauf*,²² *flagellum Pestilentiae*,²³ *Leidige infection*²⁴ itd., ki lahko poleg prave kuge (*pestis*) označujejo še vsaj deset drugih bolezní.²⁵ Ker raziskava vrste bolezní presega okvire te študije, za označevanje epidemije uporablja kompromisno poimenovanje »kužna epidemija«.²⁶

V očeh sodobnikov²⁷ bi lahko kot znanilca prihajajoče epidemije na simbolni ravni veljala že neugodna konstelacija v ozvezdju kozoroga, ki je nastopila leta 1621,²⁸ in optični pojav parhelij, ki ga je Kranjska na svojem nebu opazovala naslednje leto 1622. Valvasor je pojav »treh sonc« komentiral z besedami, da je tistega leta mnogim ljudem šlo že tako slabo, da si niso želeli videti nobenega sonca več, in sicer tistim, ki so imeli majhno zalogo živil. Deželo, zlasti njeno prestolnico, naj bi tega leta po polihistorjevih besedah zajelo veliko pomanjkanje ter »nezaslišana« draginja kruha, vina in drugih živil.²⁹

Nebesnim pojavom, ki so lahko sodobnikom pomenili slab omen, so se v zgodnjih dvajsetih letih 17. stoletja pridružile druge preizkušnje z možnimi posledicami za javno

¹⁸ V starejši strokovni literaturi pogosto naletimo na podatek, da je kužna epidemija tedaj po petindvajsetih letih ponovno napadla Kranjsko (gl. Koblar, O človeški kugi, str. 51; Travner, Kuga, str. 101). Ta podatek je povzet po Hrenu, ki je v škofijski protokol leta 1624 o »kugi« med drugim zapisal: *et sic (post 25. annos iterum) nostram Labacensem Diocesim invasit* (Kralj, Transkripcija protokolov, str. 373 [332]). Pravilneje bi bilo reči, da se je v začetku leta 1624 hudaalezljiva bolezen na Kranjskem ponovno pojavila po dobrih dvaindvajsetih letih, saj je bila zadnja večja epidemija tod razsajala v letih 1598–1602. Po Vrhovčevih ugotovitvah so se v Ljubljani zadnji primeri »kuge« pojavili konec leta 1601, februarja 1602 pa je magistrat odpustil še dva grobarja (Vrhovec, Geschichte der Pest, str. 19–20). Od Valvasorja (Valvasor, Die Ehre, XV, str. 550) dalje v literaturi najdemo tudi podatek, da je *Pestilenz* leta 1608 prizadela lg (Koblar, O človeški kugi, str. 51; Travner, Kuga, str. 102, 142).

¹⁹ ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 254r–478r.

²⁰ Kralj, Transkripcija protokolov.

²¹ ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (12. maj 1625).

²² Prav tam (21. avgust 1625).

²³ Dimitz, Historische Notizen, str. 105.

²⁴ [Dimitz], Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurckfeld, str. 84.

²⁵ Travner, Kuga, str. 7–16; Zupanič Slavec, Epidemije, str. 202; Golec, Kužne epidemije (2022), str. 42.

²⁶ Zupanič Slavec, Epidemije na Slovenskem, str. 202; Golec, Kužne epidemije (2022), str. 42.

²⁷ Glede prepričanja o vplivu astrologije ter določenih meteoroloških in nebesnih pojavov na izbruh epidemij gl. Travner, Kuga, str. 30–38 in Zwitter, Vremenska in klimatska zgodovina, str. 316.

²⁸ Peinlich, Geschichte, I. Band, str. 464; Travner, Kuga, str. 36.

²⁹ Valvasor, Die Ehre, XV, str. 591; Mal, Pomanjkanje, str. 145–148; Travner, Kuga, str. 102.

zdravje. Kranjsko prestolnico naj bi v letih 1621,³⁰ 1622³¹ in 1626³² namreč prizadeli potresi, pestilo pa jo je tudi pomanjkanje hrane.³³ Kužna epidemija se je medtem že od leta 1621 dalje z ogrske meje postopno širila po Štajerskem in nekaj žrtev terjala v okolici Hartberga, Fürstenfeld pa je odpovedal proščanje. Nato je epidemija med novembrom 1622 in januarjem 1623 prizadela Vorau.³⁴ Vendar se je »kuga« Kranjski bližala tudi z zahoda.

1623 – kužna epidemija na kranjskih mejah

V stanovskem registraturnem protokolu se omembe »infekcije« v okviru obravnavane kužne epidemije prvič pojavijo februarja 1623, in sicer je Kranjska v obravnavanem mesecu najprej izdala potni list za živino, ki je bila namenjena na Goriško,³⁵ nakar naslednja zabeležka že govori o zaprtju prehodov proti tej deželi zaradi epidemije.³⁶ Zaprtje kranjskih zahodnih meja je verjetno povzročilo, da so se Tržačani takoj zatem pritožili zaradi »zapore živil« (*spörr der victualien*).³⁷ Marca je bil zaradi »infekcije« v kranjski zahodni sosedi izdan še poseben patent o zaprtju prehodov s to deželo za Leonarda Fabjaniča.³⁸

Aprila se je zastran »izolacije« (*bandisirt*) gospostva Vipava, ki jo je povzročila epidemija na Goriškem, najprej pritožil Friderik Lanthieri,³⁹ vendar razplet zadeve še ni znan. Kranjski stanovi so Goriškim spričo »infekcijske zapore« (*infectionsspörr*)

³⁰ Schönleben, *Jahrschriften*, fol. 259r.

³¹ Kralj, Transkripcija protokolov, str. 335 [266]; Valvasor, *Die Ehre*, XI., str. 719; Mal, Pomanjkanje, str. 144–153.

³² Kralj, Transkripcija protokolov, str. 404 [380]; Valvasor, *Die Ehre*, XI., str. 720.

³³ V Ljubljani naj bi bila zaradi pomanjkanja ustanovljena posebna komisija, ki je popisala zaloge žita in vina (Valvasor, *Die Ehre*, XI., str. 719; Mal, Pomanjkanje, str. 146–147).

³⁴ Peinlich, *Geschichte*, I. Band, str. 464–465.

³⁵ Goriški so Kranjce najprej prosili za živino, nakar naletimo na podatek o izdaji potnega lista (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 260r, 261r).

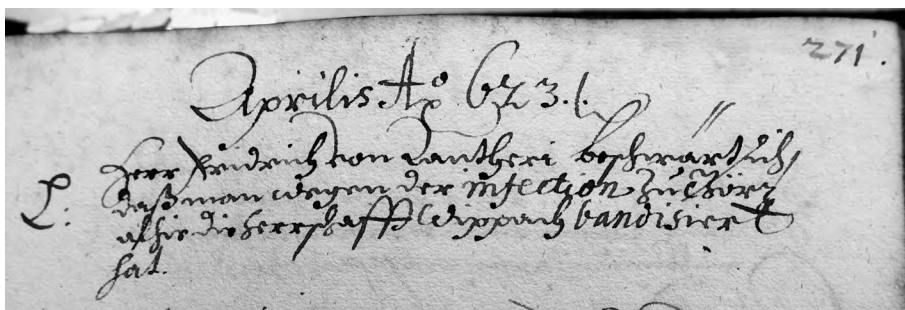
³⁶ *Wegen der infection wirt der paß gegen Görz gespörrt* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 261r). Kuga naj bi se leta 1623 na Goriško razširila iz Koroške, gl. Morelli, *Istoria*, Volume secondo, str. 149–150; Waltritsch, Prvi goriški kronist, str. 195; Bratož, *Peste sul e oltre il confine*, str. 74; ista, *Človek v primežu epidemije*, str. 272.

³⁷ *Über dem von Triest beschwör wegen der gegen ihnen fůrgangenen spörr der victualien, den bericht zuthuen. Alda der bericht* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 261r).

³⁸ *Patent an herrn Leonharden Fabianitsch wegen spörrung der paß nach Görz der aldort ingeriße infection halber* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 267v).

³⁹ *Herr Fridrich von Lantheri beschwärt sich, das man wegen der infection zu Görz alhie die herrschaft Wippach bandisirt hat* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 271r).

odobrili 200 starov pšenice in več glav govedi, kar so sporočili goriškemu glavarju,⁴⁰ Fabjanič pa je v Ljubljano poslal poročilo o stanju straž na goriški meji.⁴¹ Kužna epidemija se je v aprilski korespondenci stanov pojavila še dvakrat, in sicer so iz Ljubljane pisali sollicitatorju Juriju Finku v Gradec glede odpovedi plačila naklade v »zdajšnjem času infekcijske zapore«,⁴² omenja pa se tudi patent o pregledu prehodov na Goriško, ki naj bi ga izvedla Jurij Vidič in Gašper Magajna.⁴³

Slika 1: Zabeležka o pritožbi Friderika Lanthierija zaradi „izolacije“ gospostva Vipava aprila 1623 (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 271r).

Maja 1623 v registraturnem protokolu naletimo na pet neposrednih in več posrednih omemb epidemije. Zavedena je prepustnica (*pasbrief*) za prevoz žita in hrane na Goriško v »zdajšnjem«⁴⁴ času kužne epidemije.⁴⁴ Stanovi so med drugim povprašali Nikolaja Trilerja in Andreja Sevča, v katerih krajih bi zaradi »infekcije«⁴⁵ morali nuditi zdravstveno oskrbo (*die practikh*),⁴⁵ gospo Benigno Eggenberg ter gospode Janeza Gašperja in Friderika barona Lanthierija, Janeza Sforza grofa Portio in upravitelja Idrije Hanibala Battanija pa so

⁴⁰ An herrn haubtmann und verordente zu Görz, daß ihnen in diser infectionsspörr 200 star waizen und etlich haubt viechs bewilligt worden (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 271r).

⁴¹ Herrn Leonharden Fabianitsch relation wie er die guardien gegen Görz wegen der bösen seuch besteller gefunden (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 271r).

⁴² An Geörgen Finkh besteelten sollicitatorn zu Grätz wegen der gethanen aufkhündung der raichung des aufschlags bestands bey der yeziges infectionsspörr (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 271v).

⁴³ Patent an Georgen Widitsch und Casparn Magaina zu visitirung der paß nach Görz in yeziger infections gefahr (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 272r).

⁴⁴ Pasbrief nach Görz ein anzahl getreidts und vidualien zuverführen in yeziger infections zeit (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 274r).

⁴⁵ An Niclasen Triller, welchen örthern die practikh yeziger infectionszeit gegeneb werden mag; in: In simili an Andreen Seutsch etc. (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 274v). Prevod besede *die practikh* sicer pušča prostor za razpravo, vendar sem se na podlagi Grimmovega slovarja, ki med možnimi pomeni navaja tudi *die ausübung der ärztlichen kunst*, odločil za »zdravstveno oskrbo«⁴⁵ (*Deutsches Wörterbuch*. <https://www.woerterbuchnetz.de/DWB?lemid=P06943> (23. 1. 2023)). Prim. op. 53.

spomnili, katere (kranjske) kraje je treba zaradi epidemije na Goriškem »izolirati«. ⁴⁶ Omenjeni grof Portia se je nato pritožil zaradi izolacije Senožec in Prema. ⁴⁷

Z »infekcijo« v sosednji deželi so verjetno povezani tudi patent, ki je velel preiskavo straž na goriški meji, ⁴⁸ pismo graške dvorne komore v Ljubljano, da so Benečani zaostriili zaporo meje, ter Trilerjevo poročilo, da kranjski tovarniki hodijo po vino v sumljive in še vedno izolirane kraje proti Goriški. ⁴⁹ Kljub temu je epidemični val julija 1623 prenehal, registraturni protokol namreč poroča, da je izolacija Senožec in Prema odpravljena, saj je »infekcija prenehala«. ⁵⁰ Prost prehod pa so zahtevali tudi goriški deželni stanovi, saj naj bi bila »kuga pri njih popolnoma ugasnila«. ⁵¹ Vendar sta bili slednji oceni nemara preveč optimistični.

Solicitator Fink je, morda iz Gradca, namreč že julija poročal o »infekciji in tujih novcih«. ⁵² Pisanje z Goriškega, ki so ga stanovi protokolirali avgusta, sicer še govori o »prenehanju infekcije«, ⁵³ vendar so Goričani nato že septembra potnike iz Gradca in Dunaja prosili, naj pazijo zaradi »zaskrbljujoče« epidemije, ⁵⁴ kar lahko pomeni, da so se na Goriškem bali razširitve nalezljive bolezni iz Štajerske in Spodnje Avstrije. Po oktobrskem zatišju je vest o epidemiološki grožnji v Ljubljani ponovno odjeknila novembra 1623, ko je tam

⁴⁶ *An frau Benigna von Eggenberg mit erinnerung, welche örther wegen der infection zu Görz bandisirt sein sollen; in: In simili. An herrn Hanß Caspern und herrn Fridrichen von Lantheri freyherren etc. An herrn Johan Sforza von Portia etc. An Hanibaln Battani verwesern in der Ydria etc.* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 274v).

⁴⁷ *Herr graf Hanß Sforza von Portia beschwärt sich, daß man alda Senosetsch und Premb wegen seiner nach Görz practicirenden unterthannen bandisirt habe. Alda die Beantwortung* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 275v).

⁴⁸ *Patent zur inquirung, wie die guardien an denen confinen gegen Görz bestellt sein* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 274v).

⁴⁹ *Niclaß Triller berichtet, wie die crainerischen sämber auf die verdächtige und noch im bandostehenden örther gegen Görz umb wein zu raisen pflegen* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 276r). Četudi je v indeksu med stranmi, na katerih naj bi se omenjala epidemija (*infection*), naveden tudi fol. 276, neposredne omembe epidemije na nobeni strani omenjenega folija ni.

⁵⁰ *Der bande der Senosetscher und Prember wird aufgehöbt, weil die infection aufgehört* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 279r).

⁵¹ *Die von Görz begehren ihnen alda im landt den freyen zuegang zugestatten, seytemallen die pest bey ihnen genzlich außeroschen. Beantwort wie hiebey* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 279v).

⁵² Ta omemba epidemije ni navedena v indeksu na koncu protokola: *Georg Finkh berichtet wegen der infection und frembder münzen* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 286r).

⁵³ *Die von Görz begehren ihnen bey der nunmehr aufgehörten infection die practikh nach hiehero zugestatten und hergegen denen von Grätz dieselbe zubenemben. Alda die antwort* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 291v).

⁵⁴ *Die von Görz bithen auf die von Grätz oder Wien alda durchraisende ein mehrere achtung zugeben wegen der besorgenden infection* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 300v).

potekalo posvetovanje o »infekciji«, ki je pestila zlasti štajersko prestolnico.⁵⁵ Kot kaže, je Kranjska nato zaprla svoje severne in nemara tudi severovzhodne meje, saj so iz Ljubljane pisali Henriku Paradeiserju, naj zaradi »infekcije« postavi stražo v Tržiču.⁵⁶

Decembra ni vpisano nobeno poročilo o epidemiji, čeprav na stopnjevanje napetosti kaže generalni mandat, ki je prepovedoval odvažanje živine, žita in živil iz dežele. Embargo na izvoz bi sicer lahko botrovalo več vzrokov, poleg kužne epidemije na Štajerskem bi mednje lahko šteli tudi splošno nevarnost vojaških spopadov na mejah, saj so začetek leta zaznamovala poročila o grozečem napadu Benečanov v Istri, poletje in jesen novice o »turških sovražnostih« (*türkhen attentata*), decembra pa je pripravljenost notranjeavstrijske obrambe terjal Gabrijel Bethlen. Vse leto so se pojavljale tudi novice o slabih novcih.⁵⁷

V ostalih pregledanih virih na poročila o kužni epidemiji leta 1623 naletimo v Hrenovem škofijskem protokolu, ki ga je škof tega leta začel z vestjo, zapisano z velikimi črkami: *V Ogrskem kraljestvu je bila tedaj grozljiva kuga*.⁵⁸ Očitno retrospektivna Hrenova notica ob upoštevanju zgoraj obravnavanih podatkov iz stanovskega registraturnega protokola daje vtis, da je v širši regiji tedaj pravzaprav vladala pandemija,⁵⁹ ki se je kranjskim mejam bližala tako z zahoda kot z vzhoda. Ljubljanski jezuiti pa so si tega leta zabeležili: *Privedili smo tri slovesne procesije v naše svetišče: eno v začetku leta, da bi odvrnili zlo kužne bolezni, ...*⁶⁰

1624 – prva valova epidemije v deželi

V prvi polovici leta 1624 se kužna epidemija v registraturnem protokolu omenja le enkrat, vendar je vtis miru zavajajoč.⁶¹ Marčna zabeležka *Najrazličnejši spisi o infekciji, ki se*

⁵⁵ *Consultation und expedition wegen der in Steyr, sonderlich aber zu Grätz eingeißenen infection* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 308r). Kužna epidemija se je poleti 1623 pojavila na Spodnjem Štajerskem, sredi junija pa v štajerski prestolnici, kjer so julija že morali zapreti šole. V Gradcu je kuga prenehala septembra, v njegovih predmestjih pa do konca leta 1623 (Peinlich, *Geschichte*, I. Band, str. 465–467).

⁵⁶ *An herrn Heinrichen Paradeiser etc. wegen haltung gueter guardy zue Neumärkhtl der infection halber* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 308v).

⁵⁷ Za leto 1623 gl. ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 254r–312r. Beleške o »slabih novcih« so verjetno odmev krize *Kipper- und Wipperzeit* v cesarstvu.

⁵⁸ Prosti prevod zabeležke: *HUNGARIAE REGNO TUNC HORRIBILI PESTE ...* (Kralj, Transkripcija protokolov, str. 353 [300]).

⁵⁹ O pandemiji splošno gl. Zupanič Slavec, *Epidemije*, str. 201.

⁶⁰ *Societas Jesu, Letopis*, str. 98 [110]. Prim. izvirnik Societas Jesu, *Historia annua*, str. 98 [110].

⁶¹ Prim. Valvasor, *Die Ehre*, XV, str. 591, navaja, da je kuga leta 1624 kot običajna naslednica draginje pustošila na mnogih krajih po deželi.

je razširila v tej deželi,⁶² namreč nakazuje, da je bilo spisov o nalezljivi boleznii veliko, vendar je v protokolu namesto posameznih dokumentov zabeležen le njihov skupek. V prid upravičenosti takega sklepa govori tudi dejstvo, da se bomo s podobnim načinom beleženja gradiva o epidemiji srečali tudi v prihodnje, ter avgustovski notici, da so Kamničani in Janez Hegler za moravško četrt »med minulo infekcijo« (*fürwordnen infections zeit*) znižali zakupnino za čepnino.⁶³

Na podlagi zgoraj navedenih podatkov bi bil možen tudi sklep, da se je do jeseni 1624 na Kranjskem zaključil prvi epidemični val, in ugibanje, da je bila patogenost kužne epidemije tedaj nemara nižje intenzivnosti. Septembra se v registraturnem protokolu najprej omenjata neki »nemški zdravnik« in »odprtje koroške zapore«,⁶⁴ kar bi lahko kazalo na sproščanje protiepidemioloških ukrepov, vendar se kmalu zatem zopet omenja spis *O infekciji, ki se je ponovno razširila na Štajerskem*.⁶⁵ Vendar tudi tokrat »kuga« Kranjske očitno ni dolgo ogrožala. Oktobra sta bili namreč protokolirani pismi Janezu Ludviku grofu Thurnu in (freisinškim) komisarjem v Škofji Loki glede povračila stroškov zdravljenja in medikamentov, nastalih med »minulo infekcijo«.⁶⁶

Medtem ko se novembra v registraturnem protokolu ne srečamo niti s posrednimi omembami kužne epidemije, decembrska zabeležka, da so Kranjci pisali tajnim svetnikom v Gradec, ker tamkajšnje oblasti niso odgovarjale na pisma, povezana z epidemijo, in ker so Ljubljano brez razloga »izolirale«, kaže na umirjanje razmer na področju »javnega zdravja«.⁶⁷ Notica o zastraženju kranjske prestolnice sicer pušča

⁶² *Allerley schriften wegen der alda im landt eingerissenen infection* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 320v).

⁶³ *Dern von Stain decret per nachlaß am zapfenmaß bstandt in dero fürwordnen infections zeit* in: *In simili. Hansen Heglers wegen des mareutscherischen viertls* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 333v).

⁶⁴ *An Wilhælm Weiß wegen eines teutschen medici und daß er der landtschaft negotien mit Sebastian Seyfriden zue Grätz correspondiern solle. Alda die antwort in Eröffnung der khärnerischen spärr* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 336r). Zabeležka o odprtju meje s Koroško septembra 1624 verjetno pomeni, da je bila umaknjena straža, ki naj bi jo novembra 1623 v Trziču *infection halber* postavil Henrik Paradeiser (prav tam, 308v).

⁶⁵ Prosti prevod izvirnika: *Wegen der in Steyr abermallen eingerißenen infection* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 337r). Gl. Peinlich, *Geschichte*, I. Band, str. 469–470.

⁶⁶ *An herrn grafen Hanß Ludwigen vom Thurn wegen erstattung des unter verwichner infection auf chur und medicin angewendten uncostens* in: *In simili an herrn commisari zu Lagkh* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 339v). Odpira se vprašanje glede »komisarjev v Loki«, ali je nemara šlo za t. i. kužne komisarje, čeprav se na podlagi notice iz maja 1625, ki omenja Janeza Jurija Puherja kot freisinškega komisarja (*freysingische[r] commissarius*), zdi verjetneje, da ni šlo za posebno komisijo, povezano z epidemijo (prav tam, fol. 364r).

⁶⁷ *An die herren geheimben rätthe wegen dern von Grätz nit pflegender corespondenz der infection halber und daß sie dise stadt Laybach ohn ursach bandisirt* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 344v).

prostor za nadaljnje raziskovanje, saj v zgodovininopisju navedb o zaprtju Ljubljane leta 1624 ne najdemo.⁶⁸

Precej drugačen opis stanja podaja škofijski protokol, škof Hren je zastran kužne epidemije leta 1624 namreč pretil veliko črnila.⁶⁹ Na podlagi njegovih poročil lahko sklenemo, da so kugo iz Ogrske in s področja Varaždina nepazljivi ljudje zanesli na Kranjsko,⁷⁰ kjer se je najprej pojavila v župniji »Blažene Device Marije v Kamniku«⁷¹ ter kmalu nato zajela župnijo Sv. Martin »izven Kranja« (danes Šmartin) in bližnje Bitnje na Sorškem polju (*Pagum Feychtigensem*).⁷² Škof obširno opisuje tudi svoje duhovne ukrepe zoper epidemijo, širom škofije je namreč naročil procesije ter sestavil tri slovenske molitve,⁷³ ki so jih vsi ljudje kleče izgovarjali ob vsakodnevem četrturnem opoldanskem zvonjenju.⁷⁴

1625 – nadaljevanje epidemije in infekcijski red

Na podoben vzorec beleženja podatkov o kužni epidemiji kot leta 1624 v registraturnem protokolu naletimo tudi naslednje leto, saj se epidemija v prvih sedmih mesecih leta 1625 neposredno omenja le enkrat, in sicer maja, ko je protokoliirano pismo freisingškega komisarja v Škofji Loki Janeza Jurija Puherja glede stroškov, ki so se prejšnje leto nakopičili zaradi odvrčanja epidemije.⁷⁵ Čeprav se poročilo nanaša na prejšnje leto, je vtis o odsotnosti kužne epidemije v tekočem letu, kot bomo videli v nadaljevanju, varljiv. Med posledice protiepidemioloških ukrepov lahko nemara štejemo tudi davčne

⁶⁸ Prim. Koblar, O človeški kugi; Vrhovec, Geschichte der Pest; Fabjančič, *Ljubljanski sodniki*, 3. zvezek, str. 117–128, ne poročajo, da bi bila Ljubljana leta 1624 izolirana. Golec, Kužne epidemije (2022), str. 54, povzema notico, da je graški tajni svet decembra ukazal zastražiti kranjsko prestolnico, čemur so nasprotovali kranjski stanovi.

⁶⁹ Kralj, Transkripcija protokolov, str. 373 [332]–375 [335], 376 [337]–377 [338], 390 [359].

⁷⁰ To pot naj bi epidemija ubrala tudi leta 1682, ko je oktobra morila v Varaždinu in se od tam decembra razširila čez cesarsko-ogrsko mejo na Štajersko (Travner, *Kuga*, str. 120).

⁷¹ Hrenova besedna zveza *parochiam B. M. Virginis in Kamnik* (Kralj, Transkripcija protokolov, str. 376 [337]) verjetno označuje župnijo Marijinega Oznanjenja v Kamniku, gl. Höfler, *Gradivo*, Kranjska, str. 76–81.

⁷² Kralj, Transkripcija protokolov, str. 373 [332]. Zahvalo za nesebično pomoč pri lokalizaciji dolgujem Borisu Golcu.

⁷³ Transkripcija Hrenovih slovenskih molitev Kralj, Transkripcija protokolov, str. 374 [333–334]. Druge objave: Koblar, O človeški kugi, str. 43–44; Slekovec, Hren Tomaž. Slovenski rokopis iz XVII. veka. Delna objava: Travner, *Kuga*, str. 55–56, op. 78. O tem Ahačič, *Zgodovina misli: Katoliška doba*, str. 61–62.

⁷⁴ Kralj, Transkripcija protokolov, str. 373 [332]–375 [335].

⁷⁵ *Herr Hanß Georg Puecher freysingische[r] commissarius zu Lagkh wegen des im fertigen jahr auferlofnen uncosten in abwendung der infection* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 364v).

zaostanke (*steurausstandt*) Senožec in Prema, ki se omenjajo aprila, junija, avgusta in septembra 1625.⁷⁶

Kljub odsotnosti poročil v registraturnem protokolu je kužna epidemija tudi v prvem polletju 1625 vplivala na delo deželnih stanov, saj je deželni zbor 3. marca razpravljal o infekcijskem redu. *Carnioliae pragmatica* navaja, da je na zasedanju deželni upravnik med razpravo o tej zadevi odrekal predsedstvo deželnemu maršalu in trdil, da infekcijski red pritiče le deželni gosposki (*landtsobrigkeit*), ter zato pravico propozicije v tej zadevi zahteval zase, vendar so ostali odločili v korist deželnega maršala.⁷⁷ Podrobnejša raziskava bo terjala uporabo primarnih deželnozborskih virov, infekcijski red pa je bil nato v Gradcu objavljen dobrih pet mesecev pozneje.

Janez Ulrik knez Eggenberg,⁷⁸ guverner notranjeavstrijskih dežel, je 12. maja 1625 v Gradcu izdal odredbo o javni morali.⁷⁹ Dokument posredno omenja tudi kužno epidemijo, ki je tedaj pestila Notranjo Avstrijo, in sicer Eggenberg v njem ni skoparil z očitki na račun višjih slojev, med katerimi naj bi se razpasla številna ravnanja, ki so v nasprotju tako s cerkvenim in posvetnim pravom kot s policijskim redom pokojnega nadvojvode Karla II. Po Eggenbergovih besedah je to povzročilo upravičeno Božjo jezo in kazni: ..., *ki smo jih v zadnjih letih z vojno, draginjo, epidemijo, neurji in drugimi sicer popolnoma zasluženi nadlogami večkrat doživeli in občutili ...*⁸⁰

Avgusta je v registraturnem protokolu zabeležena objava Infekcijskega reda (*Infections Ordnung*),⁸¹ ki bi si sicer zaslužil obravnavo v posebni razpravi. Kljub skromnemu številu protokoliranih omemb epidemije na njeno prisotnost v deželi opozarja podatek, vpisan oktobra 1625, da so stanovi na dvor pisali o vzrokih, ki so v »tem času infekcije« preprečevali zasedanje deželnega zbora.⁸² Z Dunaja so stanovom odgovorili, naj se

⁷⁶ ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 360v, 369r, 376r, 379r. Odprto ostaja vprašanje, ali so davčni zaostanki dveh gospostev nemara nastali že zaradi zapore kranjske zahodne meje spričo prvega epidemičnega vala leta 1623 ali pa so jim botrovale zapore leta 1625.

⁷⁷ ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae pragmatica*, Pars I., Prot. 15, § 36.

⁷⁸ Eggenberg je notranjeavstrijski guverner postal 2. januarja 1625 (Komić Marn, *Kratka zgodovina*, str. 17). Gl. tudi Marauschek, *Die Fürsten zu Eggenberg*, str. 64; Kaiser, *Schloss Eggenberg*, str. 44 (non vidi).

⁷⁹ ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 935, *Sammlung von Verordnungen*, [brez paginacije] (12. maj 1625). Tiskana izvoda odredbe gl. ARS, SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, šk. 7 (fasc. 10) in NŠAL, ŠAL, Škofje, fasc. 2, Hren/5. O tem gl. Žnidaršič Golec, *Obsojamo vsakršno vedeževanje*, str. 7, op. 18.

⁸⁰ Prosti prevod izvirnika: ..., *welche wir nunmehr etliche jahr hero mit khrieg, theuerung, pestilenz, ungewitter und andern zwar woll verdiente haimbsuchungen, mehrfältig erfahren und empfunden...* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 935, *Sammlung von Verordnungen*, [brez paginacije] (12. maj 1625)).

⁸¹ *Publicirte infections ordnung* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 377r). O Infekcijskem redu gl. op. 7.

⁸² *Nach hof beschicht die erinnerung unterschidlicher verhinderungen des landtags unter diser infectionszeit* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 385r).

deželni zbor ne glede na ovirajoče dejavnike nadaljuje.⁸³ Na zdravstveno krizo sicer kažejo tudi pogoste omembe zdravniške službe v stanovski korespondenci tega leta.⁸⁴

Poleg tega se oktobra in novembra 1625 v registraturnem protokolu pojavi mejni spor med Kranjsko in Goriško, ki se je razvnel zaradi postavitve goriške straže v Razdrtem, očitno sporni goriški enklavi, obdani s kranjskim ozemljem,⁸⁵ in na Colu (*Prart*), ki je pripadal Kranjski. Četudi so Goriški v Ljubljano oktobra pisali, da postavitve (infekcijskih) straž ne prejudicira deželnih meja,⁸⁶ jih Kranjci, kot izvemo v njihovih novembrskih zabeležkah, na »tleh te dežele« niso tolerirali. Zato naj bi Goriški nameravali odpraviti sredstveninski urad v Bači (*Vötsch*) [blizu Svete Lucije, današnjega Mosta na Soči] in naklado v Štanjelu.⁸⁷ Nadaljnji potek dogodkov sicer ni znan v celoti, registraturni protokol pa kaže, da se je spor končal z odpravo spornih goriških infekcijskih straž (*infectionsguardien*) v Razdrtem in na Colu ter z opravičilom goriškega deželnega glavarja Friderika Lanthierija.⁸⁸

Skromno prisotnost poročil o kužni epidemiji v registraturnem protokolu za leto 1625 naposled pojasni predzadnji decembrski vpis, ki navaja: *Fascikel najrazličnejših prispelih in odgovorjenih pisem, molitev in zapovedi, mnenj in navodil glede neprijetne infekcije, ki se je od začetka decembra 1624 do konca tega leta 1625, ko je izginila, razširila po Tuhinjski dolini pri Kamniku, pri Škofji Loki, v Kranju in okolici, v Velesovem, Podpeči,*

⁸³ ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 386v.

⁸⁴ Službo zdravnika pri kranjskih deželnih stanovih je oktobra 1625 zavrnil Ezehiel Peverelli (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 385v), decembra pa so na mesto »doktorja medicine« nastavili Janeza Franca Arquata, gl. prav tam, 385r, 385v, 394v, 410r, 469v, 477v.

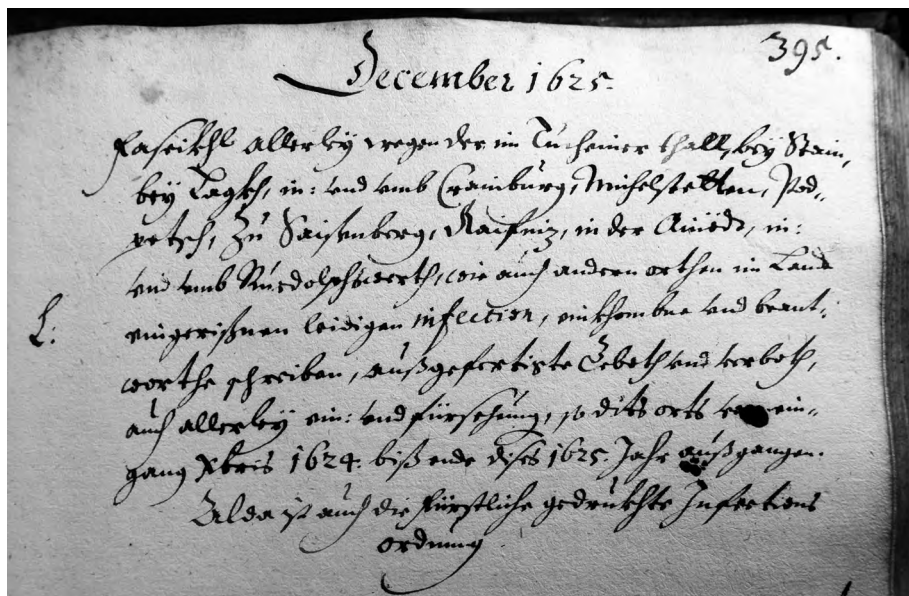
⁸⁵ Na spor glede Razdrtega kaže regist kranjskih deželnozborskih obravnav za leto 1602: *No 19. landtsfürstliche zuemueten wegen der prewaldischen stritigkheit mit Görz, das Crain in sachen compromittieren solle* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 837, Regesten der landtagsabhandlungen, Landtagshandlung vom 1602ten jar).

⁸⁶ *Dern von Görz erclarung, daß ihre bestöllung der guardien zu Prewalt und am Prart ohn praeiudicio der landtsconfinen seye* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 386v). Da so bile goriške straže infekcijske, izvemo šele iz decembrske notice (prav tam, 390v, 391r).

⁸⁷ *Weil denen von Görz ihre infectionsguardien auf dises landts boden nit wöllet geduldet werden, also wöllen sie auch des mitldings ambt an der Vötsch und aufschlag zu St. Daniel abschaffen* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 390r). O mitnici v Bači pri Mostu na Soči gl. Gestrin, *Mitninske knjige*, str. 225s; Kosi, *Potujoči*, str. 252–253, op. 286.

⁸⁸ *Die von Görz wegen der abgethanen guardy am Prart und Prewalt neben entschuldigung ihres hauptmans herren Friedrichen von Lanthier; An die von Görz wegen ihrer betrahenden abweisung diser landtschaft mitldingsambts an der Vötsch mit ferrer anmahung wegen des salzapalts; Herrn Fridrichen von Lanthieri entschuldigung auf die peenfällige citation wegen der görzerischen guardien am Prart und Prewalt* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 390v, 391r). Prim. Morelli, *Istoria*, Volume secondo, str. 149, op. a; navaja, da je Goriška zaradi kuge, ki je razsajala na Kranjskem, s svojo vzhodno sosedo v letih 1624 in 1625 prekinila vse komunikacije.

Žužemberku, Ribnici, Soteski in v Novem mestu z okolico, kot tudi v drugih krajih po deželi. Tukaj je tudi tiskani deželnoknežji infekcijski red.⁸⁹

Slika 2: Zabeležka o fasciklu najrazličnejših prispelih in odgovorjenih pisem, molitev in zapovedi, mnenj in navodil glede "neprijetne infekcije" decembra 1625 (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 395r).

V škofijskih protokolih za leto 1625 se kužna epidemija omenja bolj splošno, in sicer je Hren uvodoma zapisal, da se je »širila sem ter tja«.⁹⁰ Ob posvetitvi Škofjeločana Gašperja Telebana za duhovnika izvemo še, da je novomašnik, izvirajoč iz Oglejskega patriarhata, za posvetitev s strani ljubljanskega škofa imel dovoljenje kamniškega arhidiakona, ki je zaradi »kužne infekcije« začasno imel »oblast«.⁹¹ Škof pa se je v molitvah,

⁸⁹ Prosti prevod izvirnika: Fascikhll allerley wegen der in Tucheiner thal bey Stain, bey Lagkh, in- und umb Crainburg, Michelstetten, Podpetsch, zu Saisenberg, Raifniz, in der Ainöd, in und umb Ruedolffswerth, wie auch andern orthen im landt eingerisñen leidigen infection, einkhomben und beantworthe schreiben, außgefertigte gebeth und verboth auch allerley ein- und fürsehungen, so dits orts vom eingang Xbris 1624 biß ende dises 1625 jahrs außgangen. Alda ist auch die fürstliche gedrukhte infections ordnung (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 395r).

⁹⁰ Kralj, Transkripcija protokolov, str. 391 [360]. O Hrenovih ukrepih proti kugi v Savinjski dolini tega leta gl. Travner, Kuga, str. 102–103.

⁹¹ Kralj, Transkripcija protokolov, str. 393 [363].

ki jih je zapisal ob noticah o posvetitvi oltarjev in kapel v Ljubljani, na Boga obrnil s prošnjama za zaščito domovine pred nesrečami, med katerimi omenja tudi kugo.⁹²

1626 – kužna epidemija pesti Dolenjsko

Kljub zgornji notici, da naj bi kužna epidemija potem, ko je bila eno leto pestila deželo, konec leta 1625 izginila, se njene vsaj posredne omembe nadaljujejo v leto 1626. Januarja je kranjski deželni vicedom Oktavij Panizol predlagal neimenovanega »infekcijskega zdravnika« (*medicus infectionarius*).⁹³ Iz Hrenovega škofijskega protokola pa izvemo, da so 7. januarja 1626 ob peti uri zjutraj v Ljubljani čutili potres,⁹⁴ ki je prizadel tudi Dolenjsko.⁹⁵ Zanimanje vzbuja dejstvo, da se potres v našem glavnem viru ne omenja.

Hren je v svoj koledar zabeležil, da je v nedeljo *in Quinquagesima*,⁹⁶ 22. februarja 1626, v jezuitski cerkvi sv. Jakoba skupaj z množico meščanov in plemičev začel štirideseturno molitev. Pobožnost je začela in sklenila procesija, v kateri so nosili Najsvetejše. Tretji dan so ob zvokih pavk, trobent in orgel intonirali *Te Deum laudamus*, mnogi pa so se pobožno obhajali. Notico škof zaključil s pojasnilom: *Cilj te molitve je bil, da bi vsemogočni Bog od nas vendarle odvrnil bič kuge, kar se je hvala Bogu zgodilo*.⁹⁷ Zanimivo je, da jezuitski letopis leta 1626 protikužne štirideseturne molitve ne omenja.⁹⁸

Marca 1626 sta v registraturnem protokolu vpisana poseben *Infekcijski patent za Dolenjsko*⁹⁹ ter dekret Janeza Ludvika grofa Thurna zastran njegovih davkov in stroškov, nastalih zaradi epidemije.¹⁰⁰ Aprila so stanovski uradi stopili v korespondenco s [škofje] loškim protipisarjem Korbinijanom Fürnpfeilom glede davčne napovedi goldinarja na hubo (*hueb-guldens einlag*) in seznama interesentov za povračilo stroškov, nastalih zaradi

⁹² Prav tam, str. 396 [368], 398 [370].

⁹³ *Herrn Octavii Panizols landtsvizdombs alda fürs-chlag eines medici infectionarii* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 398v).

⁹⁴ Kralj, Transkripcija protokolov, str. 404 [380]; Valvasor, *Die Ehre*, XI., str. 720.

⁹⁵ Travner, *Kuga*, str. 103.

⁹⁶ *Dominica in Quinquagesima* – nedelja pred pepelnično sredo, petdeset oziroma devetintirideset dni pred veliko nočjo.

⁹⁷ Prosti prevod izvirnika: *Scopus orationis is fuit ut nempe omnipotens Deus flagellum Pestilentiae a nobis auerteret. Quod etiam factum est Laus Deo etc.* (Dimitz, *Historische Notizen*, str. 105).

⁹⁸ *Societas Jesu, Letopis*, str. 103 [118]–105 [120].

⁹⁹ *Infections patent gegen Untercrain* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 405r). Gl. Golec, *Kužne epidemije* (2022), str. 54–56.

¹⁰⁰ *Herrn Hannß Ludwigen graven vom Thurn decret wegen seines steur und infectionsuncosten* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 405r).

epidemije (*specification der interessirten im infections uncosten*).¹⁰¹ Poleg tega so za mesto zdravnika ponovno snubili Janeza Franca Arquatija, doktorju medicine (*medicinae doctoris*) Andreju Ludviku Vezjaku pa so povišali plačo.¹⁰²

Sodeč po vpisih v registraturnem protokolu maja 1626 se je epidemija obdržala na Dolenjskem. Obnovljen je bil namreč patent za Horacija Carminellija o inspiciranju epidemije v tem delu dežele,¹⁰³ opat cisterce v Stični Matej Majerle¹⁰⁴ pa je zaradi »infekcije« sklenil prekiniti proščenje.¹⁰⁵ Junija so kranjski deželni stanovi pisali Novomeščanom, naj jim poročajo o tem, kako se je zdravnik Janez Scheidt obnašal v času epidemije,¹⁰⁶ in stiškemu opatu glede oskrbe za okužene v kraju *Lahitsch*(?).¹⁰⁷

Kužna epidemija se dvakrat omeni poleti, in sicer je julija 1626 protokolirano pismo stanovskih uradnikov Frideriku Oberholzu o zapiranju mostu pri Fužinah v času epidemije,¹⁰⁸ avgusta pa so pisali Gregorju Wazu, naj v »času infekcije« odloži tedenski sejem pri Metliki.¹⁰⁹ Kljub skromnemu številuotic o kužni epidemiji podatki v registraturnem protokolu vendarle dajejo vtis njene latentne prisotnosti v deželi, do konca leta 1626 se namreč omenja še enkrat novembra, ko je protokoliran predlog milanskega kirurga Avgušтина Zisa, kako bi se lotil zdravljenja okuženih oseb.¹¹⁰

Sicer kronika mesta Krško poroča, da se je kužna epidemija v tem dolenskem mestu pojavila približno ob vseh svetih, torej 1. novembra 1626, in trajala do začetka naslednjega leta.¹¹¹ Hren je v škofjskem protokolu zabeležil, da so »kuge«, ki so se širile

¹⁰¹ *An gegenschreiber zu Lagkh Corbinian Fürnpfeil wegen des huebguldens einlag und specification der interessirten im infections uncosten. Alda sein andtwort* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 408r).

¹⁰² ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 410r, 411r.

¹⁰³ *Renoviertes patent Horatium Carminelli wegen inspectur der infection in unter Crain* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 415v).

¹⁰⁴ Matej Majerle je stiški opat postal 21. marca 1626 (Gregorič, *Cistercijani*, str. 83; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 887).

¹⁰⁵ *Herr abte zu Sittich erbeut sich die kürchtäg wegen der infection einzusällen. Alda das zueschreiben* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 415v).

¹⁰⁶ *An die von Rudolphswerth umb bericht, wie sich doctor Johannes Scheidt unter der infectionszeit aldort verhalten* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 415v).

¹⁰⁷ *An herrn abten zu Sittich wegen der inficirten zu Lahitsch versorgung und verwahrung* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 421r).

¹⁰⁸ *An herrn Fridrichen Oberholz wegen verschliessung der pruckhen zu Khaltunbrun in der infectionszeit* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 424v).

¹⁰⁹ *An Gregorn Waz abstöllung bey Mötling des wochenmarkhts unter der infectionszeit* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 428r). O Metliki in Črnomlju v času obravnavanega epidemičnega vala gl. Golec, *Kužne epidemije* (2022), str. 55.

¹¹⁰ *Augustini Zis von Meylandt chirurgia doctoris fürsclag, waß gestalt er sich will gebrauchen lassen in heilung der infectierten persohnen* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 440v).

¹¹¹ [Dimitz], *Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurckfeld*, str. 84. Gl. Golec, *Kužne epidemije* (2022), str. 55.

sem ter tja, zaradi Božjega usmiljenja opazno prenehale.¹¹² V nadaljevanju zapiše, da je kužna epidemija tega leta v svojem tretjem valu, oziroma »zaporednem kroženju« (*tertio continuante curriculo*), kot se izrazi, na Kranjskem prizadela Dolenjsko, na Štajerskem pa Celjsko grofijo, in sicer Laško ter župnijo ljubljanske škofije Šentjanž na Vinski Gori.¹¹³ Posredno omenja tudi epidemijo na Polzeli.¹¹⁴

1627 – izzvenevanje kužne epidemije

Za leto 1627 vpisi v registraturnem protokolu dajejo vtis izzvenevanja kužne epidemije na Kranjskem.¹¹⁵ Prva posredna omemba se namreč pojavi maja 1627, ko so stanovski uradi nekdanjega infekcijskega (kužnega) komisarja (*infections inspector*) Horacija Carminellila pozvali, naj poda svoje poročilo o tem, kam so bila razdeljena zdravila, ki so jih očitno plačali deželni stanovi.¹¹⁶ Na umirjanje kužne epidemije bi posredno lahko kazala tudi septembrska zabeležka, da so doktorju Janezu Francu Arquatiju odpovedali službo fizika.¹¹⁷ Decembra izvemo še, da so tedaj že »nekdanjemu fiziku« podarili 100 goldinarjev,¹¹⁸ omenja se tudi dekret za doktorja Janeza Scheitna glede nekaterih infekcijskih izdatkov.¹¹⁹ Drugi viri kužno epidemijo tega leta omenjajo kvečjemu posredno.

Komentar k uporabljenim virom

Izsledki raziskave zabeležk v stanovskem registraturnem protokolu št. 14 so predstavljeni na grafu, in sicer so v njem za obdobje med letoma 1623 in 1627 prikazane vse neposredne

¹¹² Kralj, Transkripcija protokolov, str. 404 [380].

¹¹³ Prav tam, str. 404 [380]. Zahvalo za nesebično pomoč pri lociranju župnije Šentjanž na Vinski Gori, ki je v Hrenovem protokolu navedena kot *S. Joannis in Vinetis Parochia*, dolgujem Lilijani Žnidaršič Golec.

¹¹⁴ Kralj, Transkripcija protokolov, str. 406–407 [384].

¹¹⁵ Prim. Golec, Kužne epidemije (2022), str. 54–56.

¹¹⁶ *Horatius Carminelli als gewester infections inspector soll uber den extract der ditsfahls von einer ersamen landschaft gethanen ausgaben, seinen bericht thuen, wochin die verordente medicamina außgetheilt worden* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 455v).

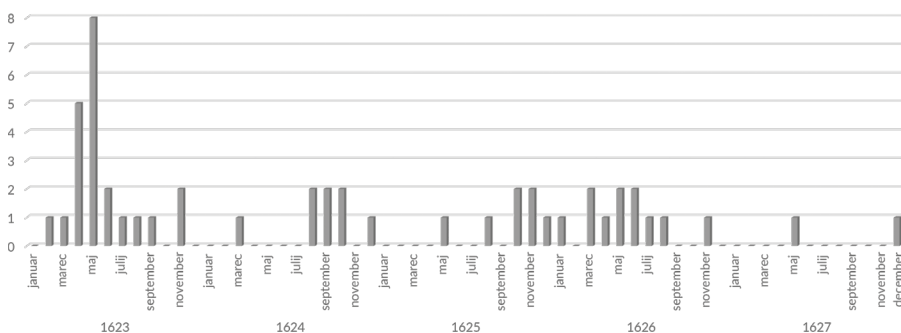
¹¹⁷ *Doctor Johann Franzen Arquati wirt die physicistöl aufgekhündt* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 469v).

¹¹⁸ *Doctor Johann Franzen Arquati gewesten phisici decret per verehrte 100 fl.* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 477v).

¹¹⁹ *Doctor Johann Scheiten decret wegen etlicher infectionsausgaben* (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 478r).

omembe kužne bolezni, torej zabeležke, ki vsebujejo termine *infection*, *böse seuch* in *pest* ter njihove izpeljanke (npr. *infectionszeit*, *infectionsordnung*, *infectionspatient*, *infectionsuncosten*, *infectionsinspector*, *infectionsausgaben* ...),¹²⁰ kot tudi posredne navedbe, ki se nedvomno nanašajo na epidemijo, denimo zabeležka o »odprtju koroške zapore« septembra 1624, saj se, tako ocenjujem, nanaša na umik straže, ki naj bi jo že novembra prejšnjega leta 1623 v Tržiču postavil Henrik Paradeiser.

Med omembe »infekcije« pa nisem štel zabeležk, kot je, recimo, pritožba Tržačanov zastran »zapore živil« (*spörr der victualien*) februarja 1623, ki je sicer zelo verjetno posledica protiepidemiološkega zaprtja kranjskih zahodnih meja, vendar tega ne moremo neizpodbitno dokazati. Enako velja za omembe zdravnikov, če niso bile v neposredni povezavi z epidemijo, npr. *medicus infectionarius* januarja 1626. Tako med posredne omembe »kuge« nisem štel *eines teutschen medici*, ki se omenja septembra 1624, ter številnih omemb zdravniških služb leta 1625 oziroma aprila 1626 ali odpovedi službe fizika Janeza Franca Arquatija septembra 1627. Všteti niso tudi davčni zaostanki. Prema in Senožec, čeprav jim je nemara botrovala izolacija med prvim valom epidemije.

Graf: Omembe epidemije v registraturnem protokolu št. 14 v obdobju 1623–1627.

Grafa, ki ga po mesecih izrišejo taksativno nanizane omembe epidemije, ne moremo uporabiti za ugotavljanje incidence okužb, saj število zabeležk, nanašajočih se na epidemijo, kot omenjeno, v nasprotju z njihovo vsebino, ki govori o zaostritvi zdravstvene krize, dejansko upade. Tak je primer prvega vala epidemije, ki je deželo pestil

¹²⁰ Omembe kužne epidemije so štete dvakrat v tistih primerih, kjer zabeležki z neposredno omembo »infekcije« sledi krajša notica z besedno zvezo *in simili*. Tako sem se odločil zato, ker se omenjene notice s »podobno« vsebino nedvomno nanašajo na epidemijo. Gl. maj 1623 (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 274v), avgust (prav tam, fol. 333v) in oktober 1624 (prav tam, fol. 339v).

vsaj od začetka leta 1624, če ne že od konca leta 1623 dalje. Število omemb epidemije v registraturnem protokolu drastično upade, njihova narativna vrednost pa kljub temu ostane. Razkorak med kvantitativno in kvalitativno izpovednostjo zabeležk je očiten zlasti leta 1623, ko je omemb številčno največ, vendar se izvzema tri izolirana kranjska gospostva večinoma nanašajo na kugo v sosednjih deželah.¹²¹

Podobna diskrepanca med številčnostjo in izpovednostjo zabeležk o »infekciji« se pojavi tudi leta 1625, ko po skromni beri omemb epidemije v predzadnji zabeležki za to leto vendarle izvemo, da je »kuga« Kranjsko pestila od začetka decembra 1624 do konca leta 1625. Tudi vsebina zabeležk o kužni epidemiji naslednjega leta 1626 kljub njihovemu skromnemu številu pušča vtis latentne prisotnosti kuge v deželi, z izjemo Dolenjske, kjer so opisi bolj specifični. Zadnje leto 1627 je tako po številu vpisov kot po njihovi vsebini v znamenju postopnega izginjanja nalezljive bolezni.

Sklep

Proučevani viri dajejo vtis, da je v zgodnjih dvajsetih letih 17. stoletja v širši regiji na stičišču med Srednjo in Jugovzhodno Evropo s Sredozemljem vladala latentna pandemična grožnja. Na začetku leta 1623 se je kužna epidemija kranjskim mejam namreč približevala tako iz Štajerske, katere vzhodne meje je ogrožala »kuga« na Ogrskem, kot iz Goriške, vendar lahko sklepamo, da so protiepidemiološki ukrepi kranjskih deželnih stanov in lokalne Katoliške cerkve nekaj časa delovali oziroma širjenje epidemije omejili, saj je prvi kužni val, ki je iz Ogrske na Kranjsko pljusnil šele v prvi polovici leta 1624, prizadel zlasti Gorenjsko med Kamnikom in Sorškim poljem ter se do septembra polegel.

Drugi val epidemije, ki je izbruhnil decembra istega leta 1624, je trajal skoraj vse naslednje leto 1625 ter prizadel večji del dežele, zlasti Gorenjsko od Tuhinjske doline na vzhodu do Škofje Loke na zahodu ter Dolenjsko med Ribnico in Novim mestom. Tretji val epidemije leta 1626 je ostal omejen zlasti na Dolenjsko, kjer je maja pustošil med Stično in Novim mestom ter se, kot kažejo proučeni viri, zlagoma širil proti vzhodu, novembra zajel Krško ter se z letom 1627 postopno polegel.

¹²¹ Zabeležke o »bandiziranju« treh kranjskih gospostev, Vipave, Prema in Senožeč, leta 1623 puščajo nekaj odprtih vprašanj. Nedvomno je, da je tega leta na Goriškem izbruhnila »kuga« in da je Kranjska zaprla zahodne meje ter izolirala omenjena tri gospostva, odprto pa ostaja vprašanje, ali se je epidemija tudi dejansko razširila v izolirana gospostva na zahodu Kranjske. Obstajajo namreč indici, da so kranjski stanovi omenjena gospostva izolirali zgolj zaradi njihovih prometnih stikov z »inficirano« Goriško (ARS, SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 271r, 275v).

Na podlagi opravljenih raziskav opazimo naslednje protiepidemiološke ukrepe kranjskih deželnih stanov: 1) zapiranje (zunanjih) deželnih meja, 2) »izolacijo« (*bandiziranje*) okuženih krajev v deželi ter omejitve notranjega prometa, 3) omejevanje združevanja in 4) skrb za zdravstveno oskrbo. Stanovskim bi lahko dodali duhovne protiepidemiološke ukrepe, ki jih je izvajala Katoliška cerkev, in predpise na »državni« ravni, kamor sodi objava Infekcijskega reda leta 1625, vendar to že presega okvire te razprave.

Registraturni protokol kaže, da je Kranjska zaradi kužne epidemije na začetku leta 1623 zaprla mejo z Goriško. Indici kažejo tudi, da je bila kranjska severna meja s Koroško nemara zaprta vse od novembra 1623 do septembra 1624. Novembra in decembra 1625 je postavitve goriških »infekcijskih straž« na Colu in v enklavi Razdrto sprožila celo meddeželni spor, saj je Kranjska to razumela kot kršitev svoje ozemeljske integritete in dosegla umik goriških stražarjev. Znotraj kranjskih meja glavni vir omenja izolacijo Vipave leta 1623 in večkratno »bandiziranje« Senožeč in Prema, stanovsko pismo glede zapiranja mostu pri Fužinah v času epidemije, protokolirano julija 1626, pa kaže na omejitev notranjega prometa.

Na omejevanje združevanja neposredno kažeta dve zabeležki, in sicer prekinitev proščanja v Stični maja 1626 in odložitev tedenskega sejma pri Metliki avgusta istega leta. Sicer so stanovi skrbeli tudi za organizacijo zdravniške službe. Prve zabeležbe o zdravnikih se v registraturnem protokolu domnevno pojavijo maja 1623, nedvomno pa jeseni 1624, torej ob koncu prvega vala epidemije. Njihovo število po premoru leta 1625, ko tovrstnih omemb nimamo, močno naraste v zadnjih dveh epidemičnih letih 1626 in 1627. O stroških zdravstvene nege in zdravil lahko s časovnim zamikom retrogradno sklepamo, ko se v glavnem viru pojavijo zabeležke o tovrstnih izdatkih.

VIRI IN LITERATURA

Viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (Slovenija):

SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura (= Stan. I.).

SI AS 1079, Zbirka normalij 1513–1951.

SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana (Slovenija):

Škofijski arhiv Ljubljana (= ŠAL), Škofje; Škofijski protokoli.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana (Slovenija):

- Glavno skladišče. Zbirka rokopisov, redkih in starih tiskov.
 ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek, Dunaj (Avstrija):
 Sammlung von Handschriften und alten Drucken (= HAN).
 ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana (Slovenija):
 LJU 346, Rokopisni elaborati.

Literatura in objavljeni viri

- Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*, Zbirka Linguistica et philologica 28. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.
- Benedik, Metod: Predstavitev protokolov škofa Hrena 1614–1630. *Acta Ecclesiastica Sloveniae, Arhivska zapuščina škofa Tomaža Hrena* 19. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 1997, str. [175]–210.
- Bratož, Urška: Človek v primežu epidemije: doživljanje kuge v Kopru in Gorici v 17. stoletju. *Arhivi* 43, 2020, št. 2, str. 271–286.
- Bratož, Urška: Kuga in prestopki zoper zdravje: iz fragmentov sodnih procesov (Koper, 1630–31). *Acta Histriae* 23, 2015, št. 4, str. 713–734.
- Bratož, Urška: Peste sul e oltre il confine asburgico-veneto: un'epidemia per ricostruire la popolazione (Capodistria, 1630–31). *Popolazione e storia* 16, 2015, št. 2, str. 73–94.
- Deželak Trojar, Monika: *Janez Ludvik Schönleben (1618–1681): oris življenja in dela*, Apes academicae 1. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017.
- [Dimitz, August]: Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurckfeld. Nach Aufzeichnungen ihrer Stadtrichter und Stradtschreiber. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, 15, 1860, str. 84–85.
- Dimitz, A.[ugust]: Historische Notizen aus den im Museal-Archive aufbewahrten Kalendern des Bischofes Th. Chrön. *Mittheilungen des Historischen Vereines für Krain* 17, 1862, März und April, str. 17–30; November, str. 87–90; December, str. 99–109.
- Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820*, 3. zvezek, Župani in sodniki 1605–1650 (ur. Barbara Žabota in Damjan Hančič), Gradivo in razprave / Zgodovinski arhiv Ljubljana, št. 28. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2005.
- Flamm, Heinz: *Die ersten Infektions- oder Pest-Ordnungen in den österreichischen Erblanden, im Fürstlichen Erzstift Salzburg und im Innviertel Im 16. Jahrhundert*, Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte der Naturwissenschaften, Mathematik und Medizin, Band 58. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2008.
- Gestrin, Ferdo: *Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem*, Viri za zgodovino Slovencev, 5. knjiga. V Ljubljani: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1972.
- Glaser, Edvard: Kuga v dobi Andreja Perlacha. Časopis za zgodovino in narodopisje 62 = n. v. 27, 1991, št. 2, str. 195–216.

- Golec, Boris: Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo. *Kronika* 49, 2001, št. 1–2, str. 23–64.
- Golec, Boris: Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo = Plague epidemics in Lower Carniola between tradition and reality. *Kronika* 70, 2022, Iz zgodovine epidemij (izredna številka), str. 41–78, 141–182.
- Gregorič, Jože: *Cistercijani v Stični: ob 1500-letnici rojstva sv. Benedikta*. Ljubljana [i. e.] v Stični: Cistercijanski samostan, 1980.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda. Del 1. Reprint prve izdaje, ki je izšla v 6 zvezkih v letih od 1910 do 1916*. Celje: Mohorjeva družba, 1992.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem* [Elektronski vir], Kranjska. Ljubljana: Viharnik, 2015.
- Kaiser, Barbara: *Schloss Eggenberg*. Wien: Christan Brandstätter Verlag, 2006.
- Koblar, Anton: Iz kronike krškega mesta. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9, 1899, št. 1, str. 19–24.
- Koblar, Anton: O človeški kugi na Kranjskem. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 1, 1891, št. 1, str. 39–55.
- Komič Marn, Renata: Kratka zgodovina rodbine Eggenberg s posebnim ozirom na slovenski prostor. *Kronika* 63, 2015, št. 1, str. 5–26.
- Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek: cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*, Zbirka ZRC 20. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998.
- Kralj, Angel: Transkripcija protokolov škofa Hrena 1614–1630. *Acta Ecclesiastica Sloveniae, Arhivska zapuščina škofa Tomaža Hrena* 19. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 1997, str. [211]–440.
- Kropej Telban, Monika: Pripovedi o kugi in zdravilne prakse proti tej bolezni v ljudskem izročilu = Folktales about the plague and healing practices against it in narrative folklore. *Kronika* 70, 2022, Iz zgodovine epidemij (izredna številka), str. 27–40, 127–140.
- Macher, Mathias: *Handbuch der kaiserlichen königl. Sanität-Gesetze und Verordnungen mit besonderer Beziehung auf die innerösterreichischen Provinzen [...]*, Erster Band: Von den ältesten zeiten bis Ende 1812. Graz: bei Jakob Franz Dirnböck; Laibach: bei Ignaz Alois Edlen v. Kleinmaier; Klagenfurt: in Sigismund's Buchhandlung (E. Liegel.), 1846.
- Mal, Josip: Pomanjkanje in lakota v Ljubljani. *Dom in svet* XXXII, 1919, št. 3–6, str. 144–153.
- Maraushek, Gerhard Bernd: *Die Fürsten zu Eggenberg. Unter besonderer Berücksichtigung ihres Kunstmäzenatentums*. Graz: Universität (Phil. Diss.), 1968.
- Mlinar, Janez: Zgodovinopisje kot izraz samozavedanja mestnih elit: primer Ptuja, Celja in Ljubljane. *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino* (ur. Janez Mlinar in Bojan Balkovec), Zbirka Zgodovinskega časopisa 42. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011, str. 439–456.
- Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*, Zbirka Monografije. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1995.

- Množične smrti na Slovenskem: zbornik referatov / 29. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Izola, 22.–24. 10. 1998* (ur. Stane Granda in Barbara Šatej). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999.
- Morelli, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia: in quattro volumi compresi un'appendice di note illustrative*, Volume secondo: che abbraccia l'epoca dall'anno 1600 all'anno 1700. – 1855. [Monfalcone]: Edizioni della Laguna, 2003.
- Mutschlechner, Martin: *Die Fürsten von Eggenberg als Herzöge von Krumau. Kontinuität und Wandel in Südböhmen im 17. Jahrhundert*. Wien: Universität (Dipl., Univ.), 2007.
- Peinlich, Richard: *Geschichte der Pest in Steiermark*, I. Band. Graz: Vereins-Buchdruckerei, 1877.
- Slekovec, Matej: Hren Tomaž. Slovenski rokopi iz XVII. veka. Prepisal Matej Slekovec. *Dom in svet* 5, 1892, št. 4, ovitek.
- Smole, Majda: Kuga na Kranjskem v XVI. stoletju. *Kronika* 5, 1957, št. 2, str. 97–98.
- Societas Jesu. Collegium Labacense: *Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691) / textus originalis editionem curavit*. Ljubljana: Družina; Provincia Sloveniae Societatis Iesu = Provincialat Družbe Jezusove, 2002.
- Societas Jesu. Collegium Labacense: *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691) / prevedla Marija Kiauta*. Ljubljana: Družina; Provincialat Družbe Jezusove, 2003.
- Travner, Vladimir: *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana: Življenje in svet, 1934.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain, das ist, Wabre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses [...]*. Laybach: zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg, 1689.
- Vrhovec, Joh.[ann]: Die Pest in Laibach: Nach Archivalien des Laibacher Stadtarchives bearbeitet von Prof. Joh. Vrhovec. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* 12, 1899, št. 1, str. 25–32; št. 2, str. 33–40 (Fortsetzung); št. 3–4, str. 83–99 (Fortsetzung); št. 5, str. 129–141 (Fortsetzung).
- Vrhovec, Joh.[ann]: Geschichte der Pest in Innerösterreich mit besonderer Berücksichtigung Laibachs im XVII. und XVIII. Jahrhundert: Nach archivalischen Quellen von Prof. Joh. Vrhovec. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* 13, 1900, št. 1, str. 17–24.
- Waltritsch, Marko: Prvi goriški kronist Giovanni Maria Marusig in njegovi opisi nasilnih smrti v Gorici v 17. stoletju. *Množične smrti na Slovenskem: zbornik referatov / 29. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Izola, 22.–24. 10. 1998* (ur. Stane Granda in Barbara Šatej). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 189–200.
- Zupanič Slavec, Zvonka: Epidemije na Slovenskem. Lakote, kuge in vojne reši nas, o Gospod! *Množične smrti na Slovenskem: zbornik referatov / 29. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Izola, 22.–24. 10. 1998* (ur. Stane Granda in Barbara Šatej). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 201–210.
- Zwitter, Žiga: Vremenska in klimatska zgodovina v koledarjih in podložniških dnevnikih ljubljanskega škofa Tomaža Hrena (1597–1630). *Zgodovinski časopis* 67, 2013, št. 3–4, str. 306–389.
- Žepič, Vid: Civilnopravni vidiki kužnih bolezní v 18. stoletju: uzakonitev kužnih privilegijev

(*privilegia pestis*) [55. predavanje – 10. 2. 2022]. *Bilten* [Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja], št. 14, 2022, str. 6–11.

Žepič, Vid: Kužni privilegiji v občepravni doktrini in evropskih civilnih kodifikacijah. *Acta Histriae* 30, 2022, št. 1, str. 1–22.

Žnidaršič Golec, Lilijana: »Obsojamo vsakršno vedeževanje, čaranje ---«: navodila duhovnikom ljubljanske škofije glede praznoverja v 17. in prvi polovici 18. stoletja. *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 12, 2005, št. 2, str. 5–15.

Spletni vir

»practic, f.«, Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, digitalisierte Fassung im Wörterbuchnetz des Trier Center for Digital Humanities, Version 01/23, <https://www.woerterbuchnetz.de/DWB?lemid=Po6943> (23. 1. 2023).

The Plague Epidemic in Carniola between 1623 and 1627 Based on the Provincial Estates' Registry Protocol

A study of the Carniolan provincial estates' registry protocol No. 14 and other relevant sources has shown that at the beginning of 1623 a plague epidemic was approaching the borders of Carniola from both Gorizia in the west and Styria in the east. The measures taken against the spread of the contagious disease were initially successful, as its first wave did not reach Carniola until the first half of 1624, when it mainly affected Upper Carniola between the Sora Plain and Kamnik before subsiding in September. The second wave of the plague epidemic broke out in December 1624; it lasted for most of the following year (1625) and affected the better part of the province, especially Upper Carniola between Škofja Loka and the Tuhinjski Valley and Lower Carniola between Ribnica and Novo Mesto. The third wave of the epidemic in 1626 remained mainly confined to Lower Carniola, where it ravaged between Stična and Novo Mesto in May, then slowly spread eastwards, reaching Krško in November, and gradually subsided in 1627.

The anti-epidemiological measures taken by the provincial estates can be roughly divided into the following four groups: 1) closing the (external) borders of the province, 2) isolation (quarantining) of the infected places in the province and restricting internal traffic, 3) restricting public gatherings, and 4) providing health care. The provincial estates' measures were supplemented by those of the provincial prince, of which the paper points in particular to the order of the secret councillors of Graz to blockade

Ljubljana in December 1624, much to the chagrin of the estates, and the publication of the Plague Order in August 1625. The local Catholic Church took several spiritual measures to eradicate the plague: Tomaž Hren (Thomas Chrön), Prince-Bishop of Ljubljana, ordered processions and composed three Slovenian prayers to be recited by parishioners on their knees every day during the quarter-hour ringing of the noon bells.

The registry protocol shows that Carniola closed its border with Gorizia at the beginning of 1623 because of a plague epidemic. There is also evidence that Carniola's northern border with Carinthia was closed from November 1623 to September 1624. In November and December 1625, the stationing of Gorizian "plague guards" at Col and in the disputed enclave of Razdrto triggered a dispute between the provinces, as Carniola considered this a violation of its territorial integrity and achieved the withdrawal of the Gorizian guards. Within the borders of Carniola, the main source mentions the isolation of Vipava in 1623 and the repeated isolation of Senožeče and Prem. The letter of the estates concerning the closure of the bridge at Fužine near Ljubljana during the epidemic, recorded in July 1626, indicates a restriction of internal traffic.